

DE HAND IN EIGEN BOEZEM

Vier hindernissen voor de forensische psychologie

Rede

in verkorte vorm uitgesproken ter gelegenheid van het aanvaarden van het
ambt van bijzonder hoogleraar Rechtspsychologie aan de Erasmus
Universiteit Rotterdam vanwege het Trustfonds EUR op 14 maart 2008
door Eric Rassin

Mijnheer de Rector Magnificus, Zeer gewaardeerde toehoorders,

Op 31 mei 2007 wees het Gerechtshof in Amsterdam een civiel arrest inzake mevrouw Sikesz versus de Vereniging tegen de kwakzalverij (rolnummer 05/1776). Mevrouw Sikesz is arts en sinds 1965 werkzaam op het gebied van de orthomanuele geneeskunde (OMG). De Vereniging tegen de kwakzalverij heeft haar op een zwarte lijst geplaatst, genaamd "Kwakzalverij in de twintigste eeuw". Sikesz is het er uiteraard niet mee eens dat ze op (de zevende plaats op) deze lijst staat. Uiteindelijk werd zij in het gelijk gesteld door het Hof. De vereniging heeft onrechtmatig gehandeld door haar in de lijst op te nemen. Daarom moet de vereniging enkele rectificaties plaatsen in dagbladen. Daarnaast moet de publicatie van de zwarte lijst met Sikesz' vermelding ongedaan worden gemaakt, op straffe van € 10.000 voor elke toekomstige publicatie (met een maximum van € 100.000). Uiteraard is de vereniging ook veroordeeld tot het voldoen van de proceskosten. Om de financiële klap te overleven is de vereniging een actie begonnen waarin het publiek om donatie wordt verzocht (zie www.kwakzalverij.nl).

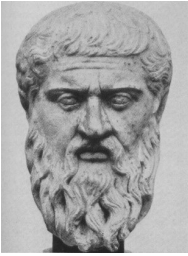
Het Hof concludeert dat Sikesz zich niet schuldig maakt aan kwakzalverij in de betekenis zoals die in de *Van Dale* (Geerts & Den Boon, 1999) is te vinden. Aldaar wordt een kwakzalver gedefinieerd als "iemand die nutteloze middelen toepast ter genezing van de een of andere ziekte of middelen beweert te kennen tegen alle mogelijke ziekten. Ofwel iemand die zulke middelen, meestal met veel ophof, te koop aanbiedt; onbevoegd beoefenaar van de geneeskunst; iemand die het publiek wat op de mouw wil spelden; boerenbedrieger, oplichter, knoeier". De argumentatie voor deze conclusie wordt als volgt weergegeven. "Hiertoe is onder meer van belang het proefschrift van Albers en Keizer, waaruit in elk geval blijkt dat twee op de drie van de met OMG behandelde patiënten er in hun algemene toestand op vooruit zeggen te gaan en een gunstig effect op hun klachten ervaren. Reeds op grond hiervan stelt het hof vast dat OMG niet nutteloos is als bedoeld in de definitie van *Van Dale*." Daar komt bij dat "de meeste zorgverzekeraars OMG vergoeden" en dat er maar één klacht is ingediend tegen Sikesz, welke ook nog eens ongegrond werd verklaard. Tot slot haalt de rechter nog even uit naar de vereniging: "...

nog daargelaten dat deze lijst wel heel onzorgvuldig tot stand is gekomen, te weten door een enquête onder de leden en/of stemming tijdens een congres”.

In een artikel in *De Volkskrant* van 9 juni 2007 toont wetenschapsjournalist Van Maanen zich verbolgen over de uitspraak. “Uit niets blijkt dat de raadsheren enig begrip hebben van de manier waarop het er in de wetenschap aan toegaat,” schrijft hij.

Het leek mij een goed idee om naar aanleiding van deze casus een artikel te schrijven over het belang van het empirisch-wetenschappelijke denken, in het bijzonder het belang van het onderkennen van alternatieve scenario's en het includeren van controlegroepen. Immers, als 67% van de aandoeningen waarmee patiënten zich melden bij OMG-artsen vanzelf overgaat, voegt OMG niets toe. Het is dan denkbaar dat het indrukwekkende percentage van 67 niet is toe te schrijven aan de werking van OMG, maar eenvoudigweg aan spontaan herstel. Het natuurlijk beloop is in dat geval het alternatieve scenario en de cruciale controlegroep bevat patiënten met vergelijkbare klachten die gedurende het onderzoek (nog) geen behandeling ontvangen. Als ook in de controlegroep 67% van de klachten spontaan verdwijnt, voegt OMG niets toe en dan zou de term kwakzalverij wel degelijk verdedigbaar zijn (Rassin, 2008). Ik bood het manuscript ter publicatie aan aan het nieuwe tijdschrift *Expertise en Recht*. Tijdens de redactievergadering (die ik bijwoonde) ontspoon zich, enigszins tot mijn verbazing, een discussie over de noodzaak van controlegroepen in therapie-evaluatiestudies. Experimentele, of iets breder, gecontroleerde onderzoeksdesigns zouden in de juridische wetenschap van ondergeschikt belang zijn. De juridische wetenschap wordt gekenmerkt door argumentatieleer en hermeneutiek, zo luidde het. Experimenten behoren tot het domein van de empirische wetenschap en daartoe wordt de rechtswetenschap nu eenmaal niet gerekend.

Aldus leent de Sickness-casus zich ook om het verschil in wetenschapsopvatting tussen juristen en empiristen te illustreren. Blijkbaar leidt het consequent toepassen van beginselen uit het empirische onderzoek tot de conclusie dat er in de redenering van het Hof op zijn minst het alternatieve scenario ontbreekt, terwijl dit gebrek tegelijkertijd naar rechtswetenschappelijke maatstaven onproblematisch kan zijn. In ieder geval illustreert deze casus dat interdisciplinariteit weliswaar een nobel streven is, maar tegelijkertijd wordt gekenmerkt door tal van haken en ogen. De nadelen van interdisciplinair werken zouden zelfs wel eens zwaarder kunnen wegen dan de vermeende voordelen. In het navolgende zullen enkele omstandigheden worden besproken die het werk van de psycholoog in de juridische context verzwaren en inefficiënt maken.

Empirische versus rationele wetenschap

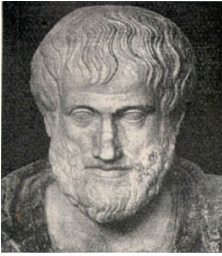
Geïnspireerd door de redactievergadering, ging ik op zoek naar de verschillende soorten wetenschap die er zoal te koop zijn. Ik wist al wat empirische wetenschap inhield, dankzij mijn studie gezondheidswetenschappen. Welk soort wetenschap juristen bedrijven was mij, ondanks mijn rechtenstudie, onduidelijk. De *Van Dale* (Geerts & Den Boon, 1999) bood in dit geval weinig uitkomst. Aldaar wordt wetenschap gedefinieerd als “het systematisch geordende geheel van het weten en van de regels, wetmatigheden, theorieën, hypothesen en systemen waarmee verdere kennis verkregen kan worden”. Als antwoord op mijn vraag onbruikbaar door alomvattendheid. Ook Chalmers’ (1987) boek *What is this thing called science?* bood geen antwoord, omdat *science* betrekking heeft op empirische wetenschap en niet op andere varianten (zoals *humanities* en *arts*).

Eindelijk vond ik bij Van den Bersselaar (2007) een bespreking van andere wetenschapsdomeinen. Naast de empirische wetenschap, die door de auteur van de subtitel “het domein van de feiten” wordt voorzien, is er de fenomenologische wetenschap (het domein van de beleving), de hermeneutische wetenschap (het domein van de betekenis), de reconstructieve wetenschap (het domein van de regels), de dialectische wetenschap (het domein van de begrippen) en de paradigmatische wetenschap (het domein van de belangen). De reconstructieve wetenschappen zijn in dit kader van belang, omdat ze regels als onderzoeksonderwerp hebben. Het gaat dan soms om regels die geobserveerde wetmatigheden beschrijven (denk aan wiskundige formules). Soms gaat het om door mensen geconstrueerde regels die aldus een nieuwe werkelijkheid creëren (denk aan rechtsgeleerdheid, logica en informatica).

De zes door Van den Bersselaar (2007) besproken wetenschappen zijn waarschijnlijk te reduceren tot twee hoofdstromingen. De eerste wordt vertegenwoordigd door de Griekse filosoof Plato (427-347 vC). Volgens Plato is de werkelijkheid alleen te kennen door pure beredenering. Plato’s leerling, Aristoteles (384-322), dacht er heel anders over. Volgens hem was de waarheid het best te achterhalen door op onderzoek uit te gaan in de empirie. Het fundamentele verschil tussen Plato’s rationalisme en

Aristoteles' empirisme kan het best worden geïllustreerd met een anekdote. Plato berekende een perfecte cirkel met behulp van wiskundige wetten (met name: $\pi \cdot \text{diameter}$). Die formule levert de precieze omtrek. Keer op keer. Aristoteles wilde niets weten van bedachte formules en ging liever in de natuur op zoek naar de perfecte cirkel, maar vond hem niet. Hij kwam thuis met een ei en een evenmin perfect ronde appel. Plato lachte zijn pupil uit, omdat hij allang wist dat de empirie slechts zwakke aftreksels biedt van de echte waarheid (in casu de perfecte cirkel). Aristoteles wierp tegen dat de empirie bewijs kon leveren voor de perfecte cirkel door een groot aantal ronde voorwerpen te middelen. Imperfecties zouden dan worden uitgemiddeld. Daarop liet Plato Aristoteles nog wat buitenspelen. Als Aristoteles al ooit tot een perfect rond gemiddelde is gekomen, dan is hem dat gelukt via een lange slordige omweg, vergeleken bij Plato's scherpe rationale benadering. Welbeschouwd is de empirische wetenschap de zwakke broeder van de twee wetenschappen. Rationale wetenschap behoeft geen validatie door empirische *Spielerei*, maar dicteert haar eigen realiteit.

Van oudsher legt de empirische wetenschap het af tegen de redelijkheid, net zoals Plato Aristoteles aandoenlijk naïef vond. In het lab van de empirisch gedragswetenschapper is een therapie pas werkzaam als deze blijkens experimenteel onderzoek iets toevoegt aan het natuurlijk herstel. In rechterlijke redelijkheid is een therapie werkzaam als de rechter dat zo vindt. En zo is het dan. De psycholoog onderzoekt de empirie, met alle praktische problemen van dien. De jurist creëert zijn eigen maatschappelijke realiteit – die overigens ook voor alle anderen moet gelden. Het zou daarom bijna een goede zaak kunnen heten dat de wetgever, rechter en de jurist in het algemeen zijn tijd niet verdoet met empirische exercities.

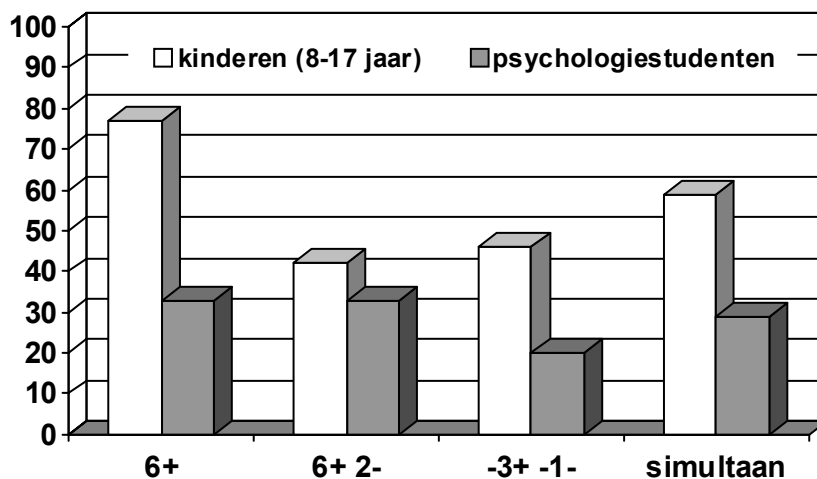
De contra-intuïtiviteit van het empirisch-wetenschappelijke denken

Vergeleken bij Plato's rationaliteit is de empirische wetenschap een *underdog* die zichzelf keer op keer moet bewijzen. Extra problematisch is dat de empirie op een zodanig manier in elkaar zit dat de bestudering ervan moet verlopen volgens nauwgezette principes, om te voorkomen dat onjuiste conclusies worden getrokken. Zo is inmiddels duidelijk dat de empirie zich het betrouwbaarst laat onderzoeken met een experiment (waarin per definitie een controlegroep aanwezig is; zie Swanborn, 1994). Helaas lijkt een experiment niet altijd mogelijk. Ook komt het nogal eens voor dat empiristen het cruciale belang van controlegroepen miskennen en zich te buiten gaan aan onderzoek zonder controlegroep, met als nadeel dat er geen garantie is dat alternatieve verklaringen zijn uitgesloten.

Het volgende onderzoek dient ter illustratie van het gevaar van het trekken van conclusies zonder rekening te houden met alternatieve scenario's en controlegroepen. Kuhn, Phelps en Walters (1985) vertelden aan 48 kinderen in de leeftijd van 8 tot 17 jaar het volgende verhaal. "Afgelopen zomer heb ik een nieuwe auto gekocht. Toen ik hem kocht, hoorde ik iets over een nieuw product, *Enginehelp* genaamd. Volgens de reclame zorgt *Enginehelp* ervoor dat de motor beter gaat lopen. Dat wilde ik natuurlijk, dus ik heb het product gekocht. Ik was erg nieuwsgierig naar de werking, dus ik heb eens rondgevraagd bij andere mensen, of die ervaring hadden met *Enginehelp*. Zes mensen met wie ik sprak, gebruikten ook *Enginehelp* en waren erg tevreden over hun auto." Vervolgens werd gevraagd of de deelnemers dachten dat *Enginehelp* inderdaad goed was voor de motor. Zevenendertig kinderen (77%) beantwoordden deze vraag bevestigend. De resterende deelnemers zeiden dat het product niet helpt (drie) of dat er onvoldoende informatie was om dat te beoordelen (acht). De laatste acht deelnemers hadden het bij het juiste eind, zoals blijkt uit het vervolg van het onderzoek. De deelnemers kregen namelijk de volgende additionele informatie: "Ik heb ook met twee mensen gesproken die *Enginehelp* gebruiken en er ontevreden over zijn; hun motor loopt helemaal niet goed". Na deze informatie te hebben gekregen, zeiden nog slechts 20 kinderen (42%) te denken dat *Enginehelp* goed is voor de motor. Daarmee is het verhaal echter nog niet uit. De 48 kinderen kregen tot slot de volgende informatie: "Drie mensen vertelden me dat ze nooit

Enginehelp gebruiken en dat hun motor toch goed loopt, terwijl ik ook nog met één persoon sprak die geen *Enginehelp* gebruikt en een slechtlopende motor heeft”. Na deze informatie gaven nog steeds 22 deelnemers (46%) aan te denken dat *Enginehelp* goed is voor de motor. De onderzoekers includeerden ook een groep waarin alle informatie in een keer werd gegeven aan 49 kinderen in dezelfde leeftijd. Negenentwintig van hen (59%) gaven aan te denken dat *Enginehelp* goed is voor de motor. In werkelijkheid is er geen verband tussen het gebruik van *Enginehelp* en het functioneren van de motor. Zes van de acht *Enginehelp*-gebruikers (75%) zijn tevreden, maar drie van de vier (75%) niet-gebruikers zijn dat ook. Kortom, wie over alle informatie beschikt, kan berekenen dat *Enginehelp* niets toevoegt. Wie zich echter laat overtuigen door de aanvankelijke zes positieve berichten, trekt de premature en onjuiste conclusie dat het product iets toevoegt en geeft geld uit terwijl dat niets oplevert.

De onderzoekers onderwierpen ook een groep psychologiestudenten aan het besluitvormingsexperiment. Het percentage deelnemers, zowel kinderen als studenten, dat een verband meende te zien tussen het gebruik van *Enginehelp* en een goed functionerende motor wordt weergegeven in Figuur 1. Zoals te zien in de figuur, deden de studenten het beter dan de kinderen. Als echter wordt bedacht dat er in werkelijkheid totaal geen effect is van *Enginehelp* in deze data, dan is het nog ietwat onthutsend dat grofweg een op de drie psychologiestudenten denkt dat dat product wel werkzaam is (zie ook Rassin, 2007).

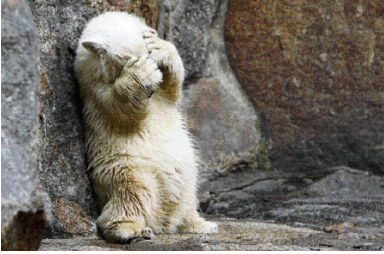

Figuur 1. Percentage deelnemers dat *Enginehelp* effectief achtte (Kuhn et al., 1985).

Het experiment (of iets breder: het gecontroleerde onderzoek) is het summum voor de empirisch wetenschapper, omdat het hem beschermt

tegen de natuurlijke neiging om alleen maar bewijs te zoeken voor zijn hypothese en na te laten tegenbewijs te analyseren (vgl. confirmatiebias). Onderzoek toont helaas echter aan dat mensen – ook empiristen – toch regelmatig nalaten tegenbewijs te zoeken en aldus halve en soms ronduit foute conclusies trekken. Dat empirische wetenschappen, in het bijzonder de psychologie, worden gekenmerkt door interne tegenstrijdigheden en door gebrek aan methodologische kennis bij een aanzienlijk deel van de beoefenaars, is natuurlijk geen goede reclame. Het is wel koren op de molen van de rationele wetenschappers: “Tja, die empiristen komen steeds weer met een ander verhaal.” Ondertussen wordt de rationele wetenschap niet geplaagd door de noodzaak om rekening te houden met alternatieve scenario’s.

Pseudo-wetenschap

De forensisch psycholoog heeft het moeilijk, enerzijds omdat hij zijn kennis moet aanbieden aan juristen, die als rationalisten niet per se zijn gediend van verhalen over experimenten en controlegroepen. Anderzijds omdat hij in zijn dagelijkse werk zijn eigen natuurlijke neiging om bewijs te vergaren moet onderdrukken ten faveure van een gecontroleerde, falsificerende aanpak (zie Popper, 1968). Om deze twee hindernissen te nemen, zal de psycholoog bijzonder sterk in zijn schoenen moeten staan. In deze paragraaf wordt betoogd dat dat lang niet altijd het geval is. Het gevolg daarvan is dat juristen worden blootgesteld aan gedragswetenschappelijke kennis die een grote foutenmarge bevat. Juist omdat juristen nogal eens in de positie verkeren waarin ingrijpende beslissingen worden genomen, is het ongelukkig dat ze niet altijd over de “beste” informatie beschikken (“beste” in de zin dat zoveel mogelijk alternatieve scenario’s zijn uitgesloten).

Verskillende factoren dragen ertoe bij dat een deel van de gedragswetenschappelijke kennis die psychologen succesvol aan juristen aanbieden, eigenlijk van onvoldoende niveau is, dat wil zeggen, niet afkomstig is van onderzoek met gecontroleerd design. Allereerst is, zoals gezegd, de kans groot dat de gedragswetenschapper het belang van experimentele opzetten zo nu en dan uit het oog verliest. Hoe goed een psycholoog vroeger ook oplette tijdens college “methoden en statistiek”, volledig beschermd tegen inductivistisch denken is hij niet. Opgemerkt moet worden dat gedragswetenschappers die na hun afstuderen aan de universiteit blijven werken (bijvoorbeeld als promovendus) behoorlijk streng in de methodologische leer moeten blijven. Onder andere het *peer review* systeem zoals gehanteerd in de internationale literatuur, zorgt er veelal voor dat de academisch onderzoeker in het methodologisch gelid blijft. Toch zijn er gepromoveerde academici die zich laten verleiden tot gevalsbeschrijvingen. Zo concludeert Lehnecke in haar proefschrift: “Bij vele justitiabelen in dit onderzoek is het vermogen om een spiegelende en wederkerig geborgen volwassen relatie aan te gaan, verloren gegaan onder invloed van een combinatie van gezinscriteria, die bestaat uit een symbiotische moeder-zoon relatie, een veel afwezige en mishandelende vader en een sociaal trauma” (p. 153). Deze conclusie stoelt op een

onderzoek dat niet meer omvatte dan het zoeken naar sporen van de drie voorspellers in de levensgeschiedenis van 30 zedendelinquenten. Daarbij werd helaas vergeten om te controleren of er niet evenzoveel niet-zedendelinquenten zijn die een dominante moeder, een afwezige vader en een sociaal trauma in hun bagage hadden. Door de omissie van deze controle, mag naar de regels van de sociaalempirische wetenschap niet worden geconcludeerd dat de drie factoren zedendelinquentie in de hand werken – een conclusie die de onderzoekster niettemin in volle overtuiging trekt.

Als de verstokte academicus zich bij tijd en wijlen al te buiten gaat aan ongecontroleerde designs, hoe is het dan gesteld met de methodologische kennis van afgestudeerden die in de psychologische praktijk terecht zijn gekomen? In ieder geval zijn deze psychologen verlost van inhoudelijke en methodologische controle op hun wetenschappelijke kennis. Het is dan de vraag of zij zich in hun denkbeelden nog steeds laten sturen door de methodologische lering die ze tijdens hun studie hebben moeten trekken. Men zou hopen dat een training in de empirische wetenschapsmethoden blijvende effecten sorteert. Gevreesd kan echter worden dat die lering nogal eens van ondergeschikt belang wordt geacht aan het vinden van een plausibele oplossing voor problemen zoals die zich in de praktijk voordoen. Sterker nog, het is niet uitgesloten dat afgestudeerden, eenmaal verlost van de dictatuur van “school” en statistiek het methodologisch bonter maken dan ooit tevoren. Dat lijkt vergezocht, maar interventies verschillen wel degelijk in hun langetermijneffecten. Sommige effecten zijn irreversibel. Zo wordt een hardgekookt ei nooit meer zacht, ook niet als het is afgekoeld. Andere effecten duren slechts zolang de interventie voortduurt. Dat geldt bijvoorbeeld wellicht voor bloeddrukverlagende medicatie. Er zijn echter ook voorbeelden te bedenken van interventies die ertoe leiden dat het eindresultaat heftiger is dan de oorspronkelijke toestand. Denk aan het ophopen van stoom met als eindresultaat een onhoudbare druk. Denk ook aan *delay of gratification*, waarbij een beloning wordt opgespaard opdat deze op een later moment in gegroeide vorm alsnog kan worden genoten. Wegner, Schneider, Carter en White (1987) instrueerden 17 studenten om gedurende vijf minuten niet aan een ijsbeer te denken. Nadien moesten ze juist vijf minuten lang zoveel mogelijk aan een ijsbeer denken. Gedurende beide perioden dienden de deelnemers eerlijk te turven hoe vaak een gedachte aan een ijsbeer in hun bewustzijn opdook. Een andere groep van 17 studenten onderging een vergelijkbare procedure, maar dan in de omgekeerde volgorde. Uit de resultaten bleek dat tijdens de periode waarin deelnemers aan ijsberen moesten denken, gemiddeld 19 ijsbeergedachten optraden. Maar ook tijdens de suppressieperiode bedroeg het aantal ijsbeergedachten maar liefst zeven. Het onderdrukken

van de specifieke gedachte lukte dus blijkbaar niet. En aangezien deelnemers die eerst onderdrukten, vergeleken bij de groep waarin pas in de tweede periode werd onderdrukt, meer ijsbeergedachten hadden tijdens het verplichte denken (dat wil zeggen, 22 versus 16), werd eveneens geconcludeerd dat gedachteonderdrukking een averechts effect heeft op de frequentie waarmee de verboden gedachte optreedt. Wie ergens niet aan wil denken, merkt dat dat op korte termijn niet lukt, maar ook dat er op de iets langere termijn alleen maar meer aan de onderdrukte informatie wordt gedacht.

Een ander onderzoek waaruit een paradoxaal effect van een interventie bleek, is dat van Lord, Ross en Lepper (1979). Deze auteurs selecteerden uit een groep van 151 studenten, vierentwintig mensen die voor de doodstraf waren en evenzoveel tegenstanders. Elke deelnemer kreeg twee korte teksten te lezen, die een samenvatting gaven van een gefingeerd wetenschappelijk onderzoek. Eén tekst onderstreepte het nut van de doodstraf, bijvoorbeeld: “Kroner and Phillips (1977) compared murder rates for the year before and the year after adoption of capital punishment in 14 states. In 11 of the 14 states, murder rates were lower after adoption of the death penalty” (Lord et al., 1979, p. 2100). De andere tekst sprak de vermeende effectiviteit van de doodstraf juist tegen, bijvoorbeeld: “Palmer and Crandall (1977) compared murder rates in 10 pairs of neighboring states with different capital punishment laws. In 8 of the 10 pairs, murder rates were higher in the state with capital punishment” (1979, p. 2100). De samenvattingen die de deelnemers kregen te lezen waren afkomstig uit een poel van 20 teksten, die alle, blijkens een *pilotstudie* vergelijkbaar waren qua structuur en overtuigingskracht. Om volgorde-effecten te voorkomen, lazen sommige deelnemers eerst een pro-doodstraf tekst, terwijl anderen eerst een antidoodstraf tekst lazen. Naderhand beantwoordden de deelnemers enkele vragen met betrekking tot hun mening over de onderzoeken. Ook dienden ze aan te geven of ze, vergeleken bij de aanvang van het onderzoek, nu een extremere of juist een gematigdere mening hadden over de doodstraf en over de afschrikkende werking daarvan. Deze laatste vragen werden beantwoord met een 16-puntschaal, lopend van -8 (sterker tegen de doodstraf) tot 8 (sterker voor de doodstraf). Uit de analyse volgde dat deelnemers de onderzoeken die overeenstemden met hun mening beter vonden dan de onderzoeken die ermee in strijd waren. Dat is opmerkelijk, want het stimulusmateriaal was juist zodanig geschreven dat alle onderzoeken van dezelfde kwaliteit waren. Nog opmerkelijker was dat de overtuiging van de twee groepen deelnemers na afloop van het experiment alleen maar sterker was geworden dan voorheen. De voorstanders scoorden gemiddeld 1,5 punten hoger op de genoemde 16-puntschaal, als het ging om de vraag of ze voor de doodstraf waren en 1,4 op de vraag of ze nu

meer dan voorheen ervan overtuigd waren dat de doodstraf een preventieve werking heeft. De corresponderende deltascores van de tegenstanders waren -1,7 en -1,8. Tegenstanders waren na afloop dus nog sterker tegen de doodstraf en waren er nog meer dan voorheen van overtuigd dat de doodstraf geen afschrikkende werking heeft. De groepsverschillen waren statistisch significant ($p_s < 0,01$). Kortom: de confrontatie met genuanceerde informatie leidde in dit onderzoek niet tot een genuanceerdere mening, maar paradoxaal genoeg tot een extrapolatie van de oorspronkelijke overtuiging.

In theorie is het mogelijk dat ook het methodologisch gedeelte van de opleiding tot gedragswetenschapper een paradoxaal effect heeft. In deze gedachtegang beginnen studenten aan hun studie psychologie met allerlei ideeën over wat ze zullen gaan leren (zogenaamde naïeve theorieën). Vervolgens wordt door docenten getracht een deel van die overtuigingen (die in werkelijkheid onjuist zijn) te ontleren, en wordt een stoomcursus falsificationisme losgelaten op deze studenten. Eenmaal klaar met “school”, vindt de psycholoog dat hij nu eindelijk zijn eigen ideeën mag verkondigen en toepassen. Het is nu best mogelijk om al die oude naïeve theorieën uit de kast te trekken, en nog wel met een wetenschappelijke pretentie. De theorie dat naïeve theorieën, nadat ze tijdens de studie moeten worden onderdrukt, tijdens de latere beroepsuitoefening weer in alle hevigheid de kop op steken, hoorde ik voor het eerst van Gerrit Breeuwsma. Vandaar dat ik dit fenomeen graag van de titel “de Breeuwsma dialectiek” voorzie.

Het verkondigen van onjuiste “wetenschappelijke” inzichten door psychologen zou niet zo erg zijn indien de ontvanger van die informatie zelf gedegen kennis had van empirisch onderzoek. Maar daaraan ontbreekt het de jurist nu juist. Dat maakt dat juristen pseudo-wetenschappelijke kennis (laat er geen misverstand over bestaan dat ongecontroleerd onderzoek dat predikaat verdient; zie Lilienfeld, in druk; Lilienfeld, Lynn & Lohr, 2003), net zo gemakkelijk accepteren als gedegen wetenschappelijke kennis. Er is zelfs reden om te veronderstellen dat pseudo-wetenschap er gemakkelijker ingaat bij de jurist. Alleen al omdat pseudo-wetenschap, net als rechtswetenschap, geen boodschap heeft aan controlegroepen. Dat leidt tot de wrange situatie dat de zwakke broeders onder de empiristen zich in het goede gezelschap bevinden van de verheven rationalisten. Dit maakt het voor de ware empirist niet gemakkelijker.

Op grond van het voorgaande dringt de vraag zich op of de markt van de wetenschappelijke kennis behoefte heeft aan bescherming. In de psychotherapeutische setting is dergelijke bescherming inmiddels behoorlijk ingeburgerd. Wie een, door de ziektekostenverzekeraar vergoede, therapie wil aanbieden, moet beschikken over

kwaliteitskeurmerken zoals een GZ-registratie. De titel wetenschappelijk onderzoeker is daarentegen alles behalve beschermd. Dit leidt ertoe dat therapeuten wetenschappelijke kennis kunnen voortbrengen, terwijl menigeen raar zou opkijken als gedragswetenschappelijk onderzoekers psychotherapie gingen geven. Eerder zei ik het als volgt: “Welbeschouwd mogen de verwachtingen van wetenschappelijk onderzoek in het werkveld niet al te hoog worden gespannen, alleen al vanwege de a-contrario redenering dat universitair onderzoekers veelal ook niet uitblinken in praktijkwerk. Zo is een docent klinische psychologie niet per se een goede psychotherapeut, een docent strafrecht niet noodzakelijkerwijs een goede strafpleiter en een docent bestuurskunde niet per se een goede minister. Om deze redenering nog een stap verder te voeren, wordt van een goede sportjournalist immers ook niet verwacht dat hij zelf sportief is” (Rassin, 2005, p. 214).

Hetgeen in het voorgaande is geschetst, heeft belangrijke gevolgen voor een interdisciplinair veld zoals de rechtspsychologie. Om te beginnen is een deel van de wetenschappelijke discussie in werkelijkheid een discussie tussen (empirisch) wetenschappers en pseudo-wetenschappers. Voor niet-empiristen is het onderscheid tussen beiden niet te maken, zeker niet als pseudo-wetenschappers zich te onpas bedienen van termen als “*evidence-based*” en “wetenschappelijk verantwoord” (zie Lehnecke, 2004). Als een rationeel wetenschapper vervolgens een welwillend oor heeft voor empirisch wetenschappelijke bevindingen, weet ook deze rationalist niet of hij te maken heeft met een goed empirist of met een pseudo-wetenschapper. Beide claimen immers *evidence-based* informatie aan te bieden. Het ware wetenschappelijke feit moet dus stevig concurreren met meer appetijtelijke pseudo-wetenschappelijke stukjes informatie. Helaas wint het echte feitje inderdaad niet altijd. Hoe valt anders te verklaren dat in onze TBS-klinieken behandelingen worden aangeboden die mogelijk een averechts effect sorteren? Hildebrand, De Ruiter en De Vogel (2003) zeggen bijvoorbeeld over de huidige behandeling van psychopathische zedendelinquenten: “Het is niet ondenkbaar dat hij na zijn behandeling in zijn denken en doen nog beter dan voorheen in staat is toekomstige slachtoffers in te palmen en te misleiden ... Sterker nog: (psychotherapeutische) behandeling zou, ondanks de goede bedoelingen een averechts effect kunnen hebben” (p. 123). “Baat het niet, schaadt het niet” gaat hier niet op. Wie de vraag stelt waarom er geen gecontroleerd onderzoek is verricht naar de werkzaamheid van dergelijke therapieën, krijgt te horen dat het onethisch zou zijn om een controlegroep samen te stellen waarin een deel van de TBS-ers geen therapie krijgt.

De lijdensweg van het (psychologisch) laboratorium naar de (rechts)praktijk

Tot dusver zijn drie struikelblokken geschetst. Allereerst is de rechtsgeleerdheid een rationele discipline die zich niets gelegen hoeft te laten liggen aan empirische feiten (zie Stolker, 2003). Op de tweede plaats is de empirische methode hardnekkig contra-intuïtief. Ten derde heeft de gecontroleerde empirische kennis veel te lijden onder concurrentie van de meer toegepaste, eenvoudigere (want ongecontroleerde) pseudo-wetenschappelijke informatie, die veelvuldig door empiristen zelf wordt gegenereerd en gretig door rationalisten geconsumeerd. De kans dat een voor juristen potentieel interessante bevinding ook daadwerkelijk aankomt op de plaats van bestemming en daar vervolgens effect sorteert, is derhalve niet bijzonder groot. In deze paragraaf wordt betoogd dat het empirische feit onderweg van het lab naar de rechtspraktijk ook nog eens een redelijke kans loopt te worden gegijzeld of verminkt, waarmee de kans op doeltreffendheid nog verder daalt.

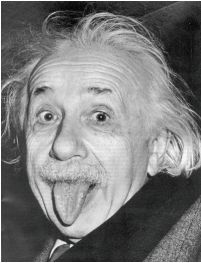
Om te beginnen duurt het soms tergend lang voordat een wetenschappelijk inzicht doordringt bij het publiek. Zo heeft Wagenaar al in 1989 een prachtig boek geschreven over de noodzaak van meervoudige confrontaties (Osloconfrontaties), maar neemt de rechter inclusief de Hoge Raad tot op de dag van vandaag genoegen met enkelvoudige confrontaties als bewijsmiddel, waarbij de kans op een valse herkenning aanzienlijk is (Cutler & Penrod, 1995).

Zelfs als onderzoekers goed onderzoek doen, betekent dat nog niet dat de bevindingen het lekenpubliek ongeschonden bereiken. Zeker niet als de weg naar het publiek de populaire media aandoet. Rauscher, Shaw en Ky (1993) onderzochten het effect van muziek op intelligentie. Zij lieten 66 studenten een deel van een IQ-test maken, dat ruimtelijk redeneren meet. Sommige studenten zaten tien minuten voorafgaand aan het maken van de test in stilte; andere deden relaxatieoefeningen en een laatste groep luisterde naar een stuk van Mozart. De geëxtrapoleerde IQ-score in de Mozartgroep bleek significant hoger (119) dan die in de relaxatie (111) en stilte (110) groep. De auteurs melden dat het om een tijdelijk effect gaat (maximaal 15 minuten) dat ook nog eens beperkt is tot ruimtelijk inzicht (muziek en ruimtelijk inzicht lijken gezeteld in de rechter hemisfeer). Bangerter en Cheap constateerden in 2004 dat de media een behoorlijk

loopje hadden genomen met dit zogenaamde Mozarteffect. Zo bleek er in de loop der jaren niet meer over het onderzoek te worden gesproken als een studie onder studenten, maar veeleer als een studie met implicaties voor kinderen en zelfs baby's. Onder verwijzing naar deze studie, werd er in de Amerikaanse staat Georgia een wet aangenomen die gebood dat moeders van baby's gratis klassieke Cd's kregen. In Florida werden openbare kinderopvangcentra verplicht om de hele dag klassieke muziek te draaien, in de hoop dat de aanwezige kinderen nog intelligenter zouden worden.

Een ander voorbeeld. Op 13 maart 1964 werd Kitty Genovese verkracht en vermoord door Winston Moseley in Queens, New York. Hoewel er daags na dit misdrijf al in de kranten over wordt geschreven, maakt een artikel dat twee weken later verschijnt voor het eerst melding van het feit dat de verkrachting en moord waren gadeslagen door 38 omwonenden, die de volle 30 minuten het tafereel aanschouwden zonder een vinger uit te steken. Deze passiviteit was nogal schokkend. Officier van Justitie Skoller weigert sommige van deze getuigen op te roepen omdat hij van hen walgt. Tal van psychologieboeken maken melding van deze moord in het kader van het fenomeen *bystander* effect (hoe groter de groep, des te kleiner de ervaren individuele verantwoordelijkheid). Hoewel een spannend verhaal, blijkt de parabel van de 38 *bystanders* niet te kloppen. Zo waren er geen 38 bewoners die vanachter hun raam het misdrijf konden gadeslaan. Dat bleek fysiek onmogelijk, alleen al omdat het misdrijf op verschillende plaatsen plaatsvond. Ook waren de toeschouwers alles behalve passief. Sommigen hebben naar de dader geschreeuwd, waarna die tijdelijk afdroop. Anderen hebben de politie gebeld, die overigens rijkelijk lang erover deed om te verschijnen (Manning, Levine & Collins, 2007).

Als een wetenschappelijk feit, al dan niet gehavend, aankomt bij het publiek, in casu de jurist, moet het daar, wil het effect sorteren, op de eerste plaats welkom zijn. Het komt voor dat mensen (ook juristen) een empirisch feit denken te kunnen relativiseren, of zelfs geheel naast zich neer te leggen, onder het motto "tja, dat is maar wetenschap". "This is a criminal investigation, sir. You are asking about bias controls, which refers to research," heet het dan bijvoorbeeld (Risinger, Saks, Thompson & Rosenthal, 2002, p. 3). Volgens Gudjonsson en Haward (1998) is het niet zeldzaam dat juristen zonder schroom aan psychologen vragen of die hun deskundigenrapport inhoudelijk willen aanpassen ten faveure van de opdrachtgever. De auteurs vroegen 514 forensisch psychologen of zij wel eens een dergelijk verzoek tot aanpassing hadden gekregen. Honderd negenendertig respondenten (27%) beantwoordden deze vraag bevestigend. Vijfenzeventig van hen (56%) gaf aan dat verzoek ook nog eens te hebben ingewilligd.

Verplichte integratie

Als de implementatie van empirische kennis in het juridische systeem zoveel valkuilen kent, waarom de hele operatie dan niet gestaakt? Hoewel dat een reële vraag is, zijn er enkele maatschappelijke ontwikkelingen te schetsen die zich verzetten tegen een dergelijke verzuiling. Sterker nog, een osmose tussen de verschillende disciplines ligt eerder voor de hand. Om te beginnen voorziet de wet voor de rechter in de mogelijkheid om deskundigen, waaronder psychologen, te raadplegen. Dan doet de vraag zich voor hoe de rechter de juiste deskundige kan selecteren en diens rapport op zijn merites kan beoordelen. In de internationale literatuur zijn daarvoor enkel criteria ontwikkeld. Zo moet de deskundige kunnen aantonen dat zijn methode algemeen aanvaard is en slechts een geringe foutenmarge kent. Die methode moet bij voorkeur in internationale *peer review* tijdschriften zijn beschreven. Hoewel dergelijke criteria de rechter kunnen helpen, blijft het paradoxaal dat een rechter, in dezen niet-deskundig, de kwaliteit van een deskundige en diens werk moet kunnen beoordelen. Vandaar Crombag's (2000) bestempeling *Catch 22*. In Nederland zal de kwaliteit van deskundigen eerdaags Platonisch worden bepaald en wel door het opstellen van een lijst met goede deskundigen. Criteria voor opname in die lijst omvatten niet het gehalte aan *peer review* publicaties, maar wel of de deskundige ervaring heeft opgedaan in een instituut dat sowieso al vaste deskundigen levert (zoals het Pieter Baan Centrum en het Nederlands Forensisch Instituut).

Een andere reden voor de noodgedwongen kruisbestuiving tussen rationale en empirische wetenschappen is dat beide wellicht minder zijn te scheiden dan verwacht. Er zijn dan ook juristen die toenaderingspogingen ondernemen in de richting van empirische wetenschappen. Zo betoogt Stolker (2003) dat de rechtsgeleerdheid iets zou moeten leren van de wetenschapspraktijk zoals die vorm heeft gekregen in de natuurwetenschappen. Hij gaat zelfs zover dat hij de duizendenjarige traditie van het denken en schrijven over het recht niet als wetenschap beschouwt, maar als geleerdheid, en dat "het recht van andere wetenschappen [kan] leren wetenschappelijker te worden" (Stolker, 2003, p. 766). Behalve dat de rechtswetenschap zich bij het bestuderen van de door het recht gecreëerde feiten zou kunnen laten leiden door principes

van de empirische wetenschap, zou de rechtswetenschap bij het opstellen van regels ook kunnen trachten de empirie zo weinig mogelijk te bijten.

Als er al geen wetenschappers waren zoals Stolker (2003), dan nog zouden de rechtsgeleerdheid en de psychologie tot elkaar veroordeeld zijn. De Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO) maakt op de website (www.nwo.nl) onderscheid tussen de volgende acht wetenschapsgebieden:

1. de aard- en levenswetenschappen (waaronder biologie),
2. de chemische wetenschappen,
3. de exacte wetenschappen (waaronder wiskunde, informatica en astronomie),
4. de geesteswetenschappen (waaronder geschiedenis, archeologie en filosofie),
5. de maatschappij- en gedragwetenschappen (waaronder psychologie en rechtsgeleerdheid),
6. de medische wetenschappen,
7. natuurkunde en
8. de technische wetenschappen.

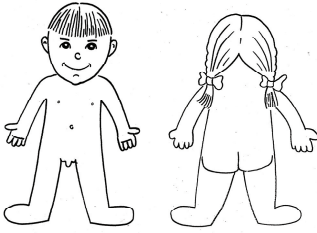
Uit deze indeling volgt dat de psychologie (een empirische wetenschap) concurreert met de rechtsgeleerdheid (een rationele wetenschap). Beoordelaars van MaGW-onderzoeken kunnen blijkbaar appels met peren vergelijken.

De osmose tussen recht en psychologie impliceert dat beide disciplines elkaar beïnvloeden, desnoods tegen heug en meug. Zo bepalen juristen, bijvoorbeeld middels de Wet Medisch-wetenschappelijk Onderzoek met mensen (WMO), welk soort empirisch onderzoek psychologen wel en niet mogen doen. Andersom wordt het voor rationele wetenschappen steeds moeilijk om zich niets gelegen te laten liggen aan empirische bevindingen. Waar Plato vroeger nog kon volhouden dat een rationeel berekende cirkel meer waarde heeft dan een onvolmaakte maar in de empirie voorkomende variant, worden anno 2007 wiskundigen botweg naar huis gestuurd indien vogels anders blijken te vliegen dan de door wiskundigen opgestelde wetten voorspellen (Edwards, Phillips, Watkins, Freeman, Murphy, Afanasyev, Buldyrev, Da Luz, Raposo, Stanley & Viswanathan, 2007). En als zelfs wiskundige wetten niet meer heilig zijn, geldt dat mogelijk ook voor juridische wetten.

De rationele weerzin tegen de empirische wetenschap heeft mogelijk ook een praktische kant. Het is bijvoorbeeld immers gemakkelijker om te roepen dat “mensen natuurlijk wel iets te kiezen willen hebben” of, net zo gemakkelijk, dat “teveel keuzemogelijkheid niet goed is voor de mens”, dan dat men eerst met een vragenlijst bij de supermarkt gaat staan om klanten te ondervragen over hun mening over het assortiment (zie Ferrari, 1993). Het aannemen van voor de hand liggende “feiten” is echter geen

goed alternatief voor het daadwerkelijk onderzoeken van die aannames. Men moet ook niet te snel roepen dat een bepaald fenomeen niet experimenteel, of überhaupt empirisch toetsbaar is. Er is meer te onderzoeken dan men in eerste instantie wellicht denkt. Ter illustratie daarvan de volgende anekdote. Volgens de speciale relativiteitstheorie is niet de tijd een constante factor, maar de snelheid van het licht. Op grond van deze theorie voorspelde Albert Einstein dat de tijd langzamer gaat naarmate men sneller beweegt. Het betreft hier een voorspelling met als variabelen uitzonderlijk hoge snelheden, lange reistijden en minieme tijdsverschillen. En hoewel er hier sprake is van inzichten uit de theoretische natuurkunde, is in de jaren zeventig toch een poging ondernomen om deze voorspelling empirisch te toetsen. In het betreffende experiment werden zeer accurate klokken gebruikt. Sommige bleven op eenzelfde plaats op de aarde, terwijl andere in een straalvliegtuig werden vervoerd in een baan om de aarde met een gemiddelde snelheid van 950 kilometer per uur. Een vergelijking leerde dat de bereisde klokken significant achter waren gaan lopen op de thuisblijvers (zie Bais, 2007). Wie dit staaltje empirische validatie van een rationeel gedachtegoed beschouwt, zal in het vervolg hopelijk wel twee keer nadenken, alvorens te roepen dat iets niet toetsbaar is.

Dat rationele en empirische wetenschappers elkaar niet altijd kunnen ontlopen, betekent niet dat de interactie soepel verloopt. Sommige empiristen ergeren zich er wellicht aan dat rationalisten allerlei mooie theorieën bedenken zonder de noodzaak te onderkennen deze aan de empirie te toetsen. Sommige rationalisten zullen evenmin verheugd zijn als ze weer kennis moeten nemen van het zoveelste tegenstrijdige empirische onderzoeksresultaat over een bepaald onderwerp.

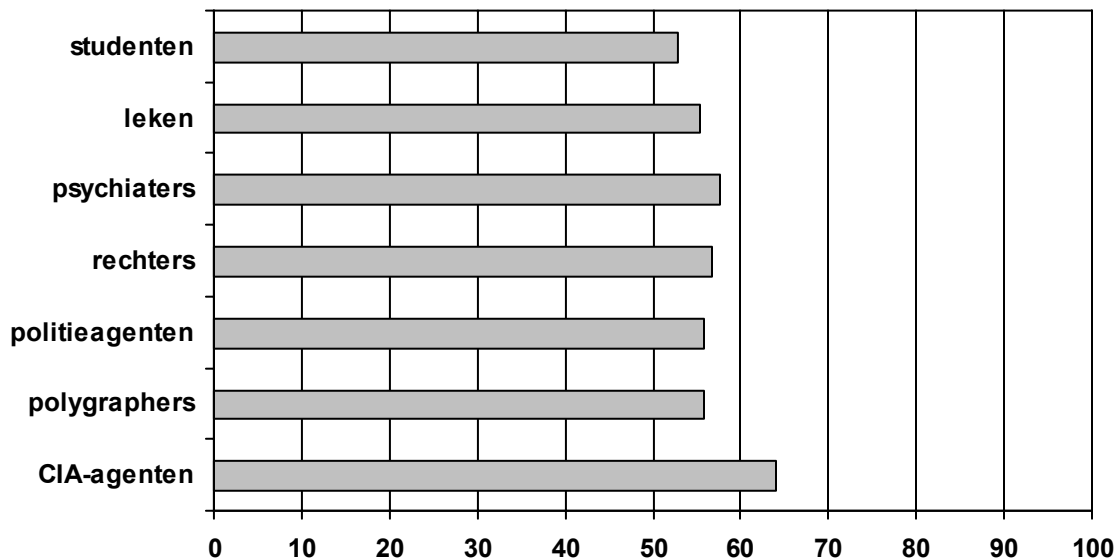

Een kleine bloemlezing van rechtpsychologische controversen

In het voorgaande zijn vier hindernissen beschreven op de weg van het ware empirisch-psychologisch feit naar de jurist, te weten de inherente tegenintuïtiviteit van gecontroleerde data, de concurrentie van pseudo-wetenschappelijke kennis, het moeizame transport naar het publiek en de legitieme weerzin van de ontvanger. Tegen deze sombere achtergrond zou het weinig moeite moeten kosten om een scala aan problematische forensisch-psychologische toestanden de revue te laten passeren. In deze paragraaf wordt een bescheiden poging in die richting ondernomen.

Om te beginnen kan worden opgemerkt dat juristen (i.c. rechters) weinig gebruikmaken van potentieel relevante psychologische inzichten. Benton, Ross, Bradshaw, Thomas en Bradshaw (2006) onderzochten hoe het was gesteld met de kennis van onder psychologen “algemeen aanvaarde” feiten in een groep van 42 Amerikaanse rechters. Een aantal van die algemene bekendheden was ook onder rechters goed bekend. Met een aantal andere wetenswaardigheden was het echter minder goed gesteld. Vijfendertig procent van de rechters wist niet dat een herkenning van de verdachte door de getuige waardevoller is naarmate de figuranten meer op de verdachte lijken (*lineup fairness*). Eenenzeventig procent wist niet dat een sequentiële *lineup* minder valse herkenningen genereert dan een simultane. Tweeënvijftig procent geloofde niet in het *bystander* effect (dat wil in dit geval zeggen: de onterechte identificatie van een omstander als zijnde de dader). Zesendertig procent dacht dat een getuigenverklaring accurater is naarmate de getuige zekerder overkomt. Drieëndertig procent had nog nooit gehoord van het *weapon focus* effect. Drieëntachtig procent geloofde niet dat hypnose mensen suggestibeler maakt. En eenenzeventig procent was ervan overtuigd dat mensen getraind kunnen worden in het waarnemen. Oftewel: de politieagent vergist zich minder vaak dan de gewone man. Dankzij een onderzoek van Wise en Safer (2004) kan aan deze lijst nog worden toegevoegd dat 55% van de 160 aan dat onderzoek deelnemende rechters niet snapte dat het herkennen van een persoon moeilijker wordt indien deze op het moment van waarneming een hoofddekseel draagt. En dat 37% het prima vindt als de confrontatiebegeleidende politieagent weet welke van de getoonde personen de verdachte is.

Crombag, Van Koppen en Wagenaar (1994) onderzochten het psychologisch inzicht van rechters door vuistregels te abstraheren uit vonnissen en arresten. Eén van de door deze auteurs gedetecteerde ankers luidt dat orthopedagogen goed zijn in het onderscheiden van ware en verzonden verklaringen van kinderen. Uit het veelvuldig bezigen van de kreet “kennelijke leugenachtigheid” valt op te maken dat de rechter ook zichzelf goed vindt in het onderscheiden van leugen en waarheid (zie Derksen, 2006). Deze aanname is helaas in strijd met onderzoek waaruit blijkt dat mensen veelal niet boven kansniveau stijgen indien ze leugen en waarheid trachten te onderscheiden (DePaulo, Lindsay, Malone, Muhlenbruck, Charlton & Cooper, 2003; Ekman & O’Sullivan, 1991; Ekman, O’Sullivan & Frank, 1999; Vrij & Mann, 2001). Zo toont Figuur 2 de geobserveerde prestaties van verschillende groepen mensen in een paradigma waarin ze meerdere videofragmenten bekeken en steeds moesten aangeven of de gefilmde persoon loog dan wel de waarheid sprak. Aangezien er bij dit soort tweekeuze problemen per definitie een gokkans van 50% correcte antwoorden is, valt meteen op dat de prestatie van de verschillende deelnemers het kansniveau niet of nauwelijks ontstijgt.

Figuur 2. Percentage goede beoordelingen van leugen en waarheid (Ekman & O’Sullivan, 1991).

Een ander voorbeeld van de mismatch tussen psychologische en juridische waarheid betreft het fenomeen van de valse bekentenis. In de psychologische literatuur wordt al jaren gecontroleerd onderzoek beschreven waaruit blijkt dat normale mensen, ook hoogopgeleide, relatief gemakkelijk tot een valse bekentenis zijn te brengen (Gudjonsson, 2003; Kassin, 2005). Naar aanleiding van de Schiedammer parkmoordzaak,

onderkent ook Procureur-generaal Posthumus inmiddels voorzichtig: “In opleidingen moet aandacht worden besteed aan de theorie en de praktijk van het verdachtenverhoor en aan het fenomeen van de valse bekentenis” (2005, p. 171). Dat neemt echter niet weg dat er nog tal van verhoorders, Officieren van Justitie en rechters zijn die moeite hebben met de acceptatie van de empirische bevinding dat mensen tot een valse bekentenis kunnen worden gebracht. Inbau, Reid, Buckley en Jayne zeggen het als volgt: “An innocent suspect operating within normal limits of competency would not accept physical responsibility for an act he knows he did not commit” (2001, p. 286).

De bovenstaande voorbeelden overziend, dringt de conclusie zich op dat de rechtswetenschap op een aantal punten daadwerkelijk verheven is boven de empirische realiteit. Vraag is echter of dat per se het gevolg is van haar rationele aard, of van onkunde op empirisch gebied (zie De Groot, 2007).

Op grond van de beschreven hindernissen valt niet alleen te voorspellen dat het de jurist ontbreekt aan een aantal mogelijk interessante gedragswetenschappelijke inzichten, maar ook dat psychologen hem voeden met dubieuze zaken. Een voorbeeld daarvan is te vinden in de praktijk van het verhoren van kindgetuigen. Bij arrest van 28 februari 1989 (*NJ* 1989, 748) heeft de Hoge Raad beslist dat het gebruik van verklaringen van kinderen die tot stand zijn gekomen in een verhoor waarbij gebruik werd gemaakt van anatomisch correcte poppen, veelal nadere motivering behoeft. Reden daarvoor was dat onderzoek heeft aangetoond dat kinderen nogal eens naar het kruis van die poppen wijzen, hetgeen vervolgens wordt misgeïnterpreteerd als indicatie van misbruik (Bruck, Ceci, Francoeur & Renick, 1995). Daarmee is het gebruik van die poppen in onmin geraakt. Inmiddels is de pop echter vervangen door de anatomisch correcte tekening. Dat is ietwat naïef, omdat vooraf was te vermoeden dat dergelijke tekeningen hetzelfde nadeel kennen als hun driedimensionale voorganger (Willcock, Morgan & Hayne, 2006).

Mission impossible

Welke oplossingen zijn te bedenken voor de beschreven hindernissen? Om te beginnen zou kunnen worden geopperd dat in de opleiding tot gedragswetenschapper nog meer nadruk op de methodologie moet worden gelegd, opdat afgestudeerden er langer van profiteren. Kanttekening daarbij is dat de invloed van de opleiding niet moet worden overschat. Roskam zei het in 1974 al zo: “Wij kunnen de praktizerende psycholoog bekend maken met de geaccumuleerde ervaringsfeiten die uit systematische psychologische research zijn voortgekomen. Dat zijn er niet veel” (p. 10). Verder zou kunnen worden betoogd dat de titel “wetenschappelijk onderzoeker” wettelijk moet worden beschermd, in de hoop dat daarmee ook de inflatie van kreten als *evidence-based* een halt wordt toegeroepen. Een oplossing voor een andere hindernis zou zijn om de popularisering van wetenschappelijke kennis in de media te censureren. Het valt immers niet uit te sluiten dat juristen hun metajuridische kennis eerder uit de *TRIV* en de *QUEST* halen, dan uit *Science*, *Nature* en *Psychological Bulletin*. Ook zou in de opleiding tot jurist aandacht kunnen worden geschonken aan empirische wetenschap. Al deze remedies liggen mijn inziens momenteel niet erg voor de hand.

Ik wil me de komende tijd vooral richten op kenmerken die predisponeren tot het denken in de Popperiaanse traditie. Uitgangspunt is daarbij dat mensen niet alleen verschillen in hun bereidheid maar ook in de capaciteit om alternatieve scenario's te zoeken en tolereren. Verschillende kenmerken zouden die capaciteit kunnen beïnvloeden. Te denken valt aan weerstand tegen de confirmatiebias, de gevoeligheid voor non-informatie (Rassin, Muris, Franken & Van Straten, 2008), het vermogen tot *counterfactual thinking* (Evans, 2007), de tolerantie voor ambigue informatie (zie Furnham, 1994) en het vermogen tot kritisch denken – een en ander samen te vatten met de term *scientificity*. Uit onderzoek blijkt bijvoorbeeld dat de score op een test die kritisch denken meet (de *Critical Thinking Questionnaire*; CTQ; zie Sharp, Herbert & Redding, 2008) de keuze voor een gevalideerde psychotherapeutische behandeling boven een alternatieve therapie voorspelt (Becker, Darius & Schaumberg, 2007).

Onderzoek naar predisposities voor gecontroleerde informatieverwerking heeft in de geschetste interdisciplinaire context

verschillende voordelen. Allereerst gaat het om algemene kenmerken waar derhalve iedereen gevoelig voor is in meer of mindere mate. Dat maakt dan ook dat de genoemde kenmerken relevant zijn voor verschillende onderzoeksdomeinen. Zo zijn ze relevant voor de empirisch onderzoeker: die zou niet geplaagd moeten worden door confirmatiebias, intolerantie voor onzekerheid, zwart-wit denken en gebrek aan kritisch denkvermogen. Sommige fenomenen (zoals de confirmatiebias) lijken zelfs te predisponeren tot psychiatrische aandoeningen (Rassin, 2007) en zijn daarom mogelijk interessant voor de klinische psychologie. Maar ook juristen hebben last van confirmatiebias, in de gedaante van tunnelvisie, althans als we Posthumus (2005) mogen geloven. Findley en Scott (2006) betogen in dat kader dat politieagenten mede zouden moeten worden geselecteerd op hun vaardigheid om tunnelvisie tegen te gaan. In Nederland is het gebruikelijk om bijvoorbeeld RAIO-kandidaten te selecteren op grond van IQ en persoonlijkheidstests. Selecteren van academici op confirmatiegeneigdheid, kritisch denkvermogen en vergelijkbare kenmerken, is evengoed verdedigbaar als een selectie op basis van IQ en persoonlijkheid.

Een ander voordeel van onderzoek naar de genoemde predisposities is dat het niet rechtstreek gericht is op of tegen juristen. Het idee is dat mensen die weinig last hebben van confirmatiebias, intolerantie voor onzekerheid, ongevoeligheid voor non-informatie, en gebrek aan *counterfactual thinking* en kritisch denkvermogen, het beter zullen doen in empirisch-wetenschappelijke settings, maar ook daarbuiten. Dat betekent echter niet dat juristen zich zouden moeten onderwerpen aan tests die de genoemde fenomenen meten. In die zin is het voorgestelde onderzoek, zeker naar rechtspsychologische maatstaven, vrijblijvend. Daarmee is meteen ook gezegd dat gedragswetenschappers eerst de hand in eigen boezem zouden moeten steken, voordat ze juristen gaan beleren over hoe je een empirisch onderzoek doet.

Dankwoord

Ik ben zeer verheugd over de instelling van deze bijzondere leerstoel rechtspsychologie en ben dan ook een aantal mensen dank verschuldigd. Om te beginnen het Trustfonds dat in blind vertrouwen deze leerstoel financiert. Daarnaast het bestuur van de FSW, in het bijzonder prof. dr. Henk Schmidt. Zo ook het bestuur van de FRG, met name prof. mr. Marc Loth. Binnen de rechtenfaculteit bevind ik me doorgaans in het goede gezelschap van de leden van de sectie Rechtssociologie, onder leiding van prof. dr. Nick Huls en dr. Roel Pieterman. Het meest cruciaal is voor mij de afgelopen jaren echter het Instituut Psychologie geweest. In het bijzonder verdient de klinische groep vermelding. Prof. dr. Peter Muris, bedankt voor de ontspannen werksfeer. Prof. dr. Ingmar Franken, bedankt voor de gezelligheid. Anita Eerland, M.Sc., alvast bedankt voor het onderzoek naar het *Feature Positive Effect*. Eveline Osseweijer, bedankt voor de hulp bij het maken van dit boekje. In de privésfeer: bedankt pap en mam, voor alles. Jullie zijn de *conditio sine qua non*; dat betekent dat ik zonder jullie niet(s) ben. En tot slot Fleur; dankzij jou heb ik allerlei nieuwe dingen meegemaakt. Ik vertrouw erop dat dat de komende tijd alleen nog maar meer gaat gebeuren.

Ik heb gezegd.

Referenties

- American Psychiatric Association (APA) (2000). *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, 4th edition, Text Revision (DSM-IV-TR)*. Washington: APA.
- Bais, S. (2007). *De sublieme eenvoud van relativiteit: Een visuele inleiding*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Bangerter, A. & Heath, C. (2004). The Mozart effect: Tracking the evolution of a scientific legend. *British Journal of Social Psychology, 43*, 605-623.
- Becker, C.B., Darius, E. & Schaumberg, K. (2007). An analog study of patient preferences for exposure versus alternative treatments for posttraumatic stress disorder. *Behaviour Research and Therapy, 45*, 2861-2873.
- Benton, T.R., Ross, D.F., Bradshaw, E., Thomas, W.N. & Bradshaw, G.S. (2006). Eyewitness memory is still not common sense: Comparing jurors, judges and law enforcement to eyewitness experts. *Applied Cognitive Psychology, 20*, 115-129.
- Bruck, M., Ceci, S.J., Francoeur, E. & Renick, A. (1995). Anatomically detailed dolls do not facilitate preschoolers' reports of a pediatric examination involving genital touching. *Journal of Experimental Psychology: Applied, 2*, 95-109.
- Chalmers, A. (1987). *Wat heet wetenschap? Over de aard en status van de wetenschap en haar methoden*. Amsterdam: Boom Meppel.
- Crombag, H.F.M. (2000). Rechteren & deskundigen. *Nederlands Juristen Blad, 75*, 1659-1665.
- Crombag, H.F.M., Van Koppen, P.J. & Wagenaar, W.A. (1994). *Dubieuze zaken: De psychologie van strafrechtelijk bewijs*. Amsterdam: Contact.
- Cutler, B.L. & Penrod, S.D. (1995). *Mistaken identification: The eyewitness, psychology, and the law*. Cambridge: University press.
- De Groot, H.W.J. (2007). De Veluwe aanranding. *TREMA, 339-342*.
- Derksen, T. (2006). *Lucia de B.: Reconstructie van een gerechtelijke dwaling*. Diemen: Veen Magazines.
- DePaulo, B.M., Lindsay, J.J., Malone, B.E., Muhlenbruck, L., Charlton, K. & Cooper, H. (2003). Cues to deception. *Psychological Bulletin, 129*, 74-118.
- Edwards, A.M., Phillips, R.A., Watkins, N.W., Freeman, M.P., Murphy, E.J., Afanasyev, V., Buldyrev, S.V., Da Luz, M.G.E., Raposo, E.P., Stanley, H.E. & Viswanathan, G.M. (2007). Revisiting Lévy flight search patterns of wandering albatrosses, bumblebees and deer. *Nature, 449*, 1044-1049.
- Ekman, P. & O'Sullivan, M. (1991). Who can catch a liar? *American Psychologist, 46*, 913-920.
- Ekman, P., O'Sullivan, M. & Frank, M.G. (1999). A few can catch a liar. *Psychological Science, 10*, 263-266.
- Evans, J.St.B.T. (2007). *Hypothetical thinking: Dual processes in reasoning and judgement*. East Sussex: Psychology press.
- Ferrari, J.R. (1993). Christmas and procrastination: Explaining lack of diligence at a "real-world" task deadline. *Personality and Individual Differences, 14*, 25-33.
- Findley, K.A. & Scott, M.S. (2006). The multiple dimensions of tunnel vision in criminal cases. *Wisconsin Law Review, 2*, 291-397.
- Furnham, A. (1994). A content, correlational and factor analytic study of four tolerance of ambiguity questionnaires. *Personality and Individual Differences, 16*, 403-410.
- Geerts, G. & Den Boon, T. (1999). *Van Dale: Groot woordenboek der Nederlandse taal*. Utrecht: van Dale lexicografie.
- Gudjonsson, G.H. (2003). *The psychology of interrogations and confessions: A handbook*. Chichester: John Wiley & sons.
- Gudjonsson, G.H. & Haward, L.R.C. (1998). *Forensic psychology: A guide to practice*. Londen: Routledge.
- Hildebrand, M., De Rooter, C. & De Vogel, V. (2003). Recidive van verkrachters en aanranders na tbs: De relatie met psychopathie en seksuele deviatie. *De Psycholoog, 38*, 114-124.
- Inbau, F.E., Reid, J.E., Buckley, J.P. & Jayne, B.C. (2001). *Criminal interrogation and confessions*. Gaithersburg: Aspen publishers.

- Kassin, S.M. (2005). On the psychology of confessions: Does innocence put innocents at risk? *American Psychologist*, 60, 215-228.
- Kuhn, D., Phelps, E. & Walters, J. (1985). Correlational reasoning in an everyday context. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 6, 85-97.
- Lehnecke, K.M. (2004). *De rol van moeder-zoon symbiose in perversie en zedendelinquentie: Een wetenschappelijke verantwoording over de mogelijke gevolgen van een symbiotische moeder-zoonrelatie die niet door vader wordt beëindigd*. Nijmegen: Wolf legal publishers.
- Lilienfeld, S.O. (in druk). Psychological treatments that cause harm. *Perspectives on Psychological Science*.
- Lilienfeld, S.O., Lynn, S.J., & Lohr, J.M. (2003). Science and pseudoscience in clinical psychology: Initial thoughts, reflections, and considerations. In S.O. Lilienfeld, S.J. Lynn, & J.M. Lohr (eds.). *Science and pseudoscience in clinical psychology* (pp. 1-14). London: The Guilford press.
- Lord, C.G., Ross, L. & Lepper, M.R. (1979) Biased assimilation and attitude polarization: The effects of prior theories on subsequently considered evidence. *Journal of Personality and Social Psychology*, 37, 2098-2109.
- Manning, R., Levine, M. & Collins, A. (2007). The Kitty Genovese murder and the social psychology of helping. *American Psychologist*, 62, 555-562.
- Popper, K.J. (1968). *The logic of scientific discovery*. London: Hutchinson.
- Posthumus, F. (2005). *Evaluatieonderzoek in de Schiedammer parkmoord*. Den Haag: Openbaar ministerie.
- Rassin, E. (2005). *Tussen sofa en toga: Een inleiding in de rechtspsychologie*. Den Haag: BJU.
- Rassin, E. (2007). *Waarom ik altijd gelijk heb: Over tunnelvisie*. Schiedam: Scriptum.
- Rassin, E. (2008). Sikesz vs. de vereniging tegen de kwakzalverij: Een illustratie van het belang van integratie van de empirische wetenschap in de rechtsgeleerdheid. *Expertise en Recht*, 1, 3-8.
- Rassin, E., Muris, P., Franken, I. & Van Straten, M. (2008). The feature positive effect and hypochondriacal concerns. *Behaviour Research and Therapy*, 46, 263-269.
- Rauscher, F.H., Shaw, G.L. & Ky, K.N. (1993). Music and spatial task performance. *Nature*, 365, 611.
- Risinger, D.M., Saks, M.J., Thompson, W.C. & Rosenthal, R. (2002). The Daubert/Kumho implications of observer effects in forensic science: Hidden problems of expectation and suggestion. *California Law Review*, 90, 3-56.
- Roskam, E.E. (1974). Psychologie: Nomologie of mythologie. *De Psycholoog*, 9, 1-13.
- Sharp, I.R., Herbert, J.D. & Redding, R.E. (2008). *The role of critical thinking skills in practicing psychologists' choice of intervention techniques*. Ongepubliceerd manuscript.
- Stolker, C.J.J.M. (2003). 'Ja, geleerd zijn jullie wel!' Over de status van de rechtswetenschap. *Nederlands Juristen Blad*, 78, 766-778.
- Swanborn, P.G. (1994). *Methoden van sociaal-wetenschappelijk onderzoek*. Amsterdam: Boom Meppel.
- Van den Berselaar, V. (2007). *Wetenschapsfilosofie in veelvoud: Fundamenten voor onderzoek en professioneel handelen*. Bussum: Coutinho
- Van Maanen, H. (2007). Wie zalft er dan wél kwak? *De Volkskrant*, 9 juni, Kenniskatern p. 1.
- Vrij, A. & Mann, S. (2001). Telling and detecting lies in a high-stake situation: The case of a convicted murderer. *Applied Cognitive Psychology*, 15, 187-203.
- Wagenaar, W.A. (1989). *Het herkennen van Iwan: De identificatie van de dader door ooggetuigen van een misdrijf*. Amsterdam: Swets & Zeitlinger.
- Wegner, D.M., Schneider, D.J., Carter, S.R., & White, T.L. (1987). Paradoxical effects of thought suppression. *Journal of Personality and Social Psychology*, 53, 5-13.
- Willcock, E., Morgan, K. & Hayne, H. (2006). Body maps do not facilitate children's reports of touch. *Applied Cognitive Psychology*, 20, 607-615.
- Wise, R.A. & Safer, M.A. (2004). What US judges know and believe about eyewitness testimony. *Applied Cognitive Psychology*, 18, 427-443.